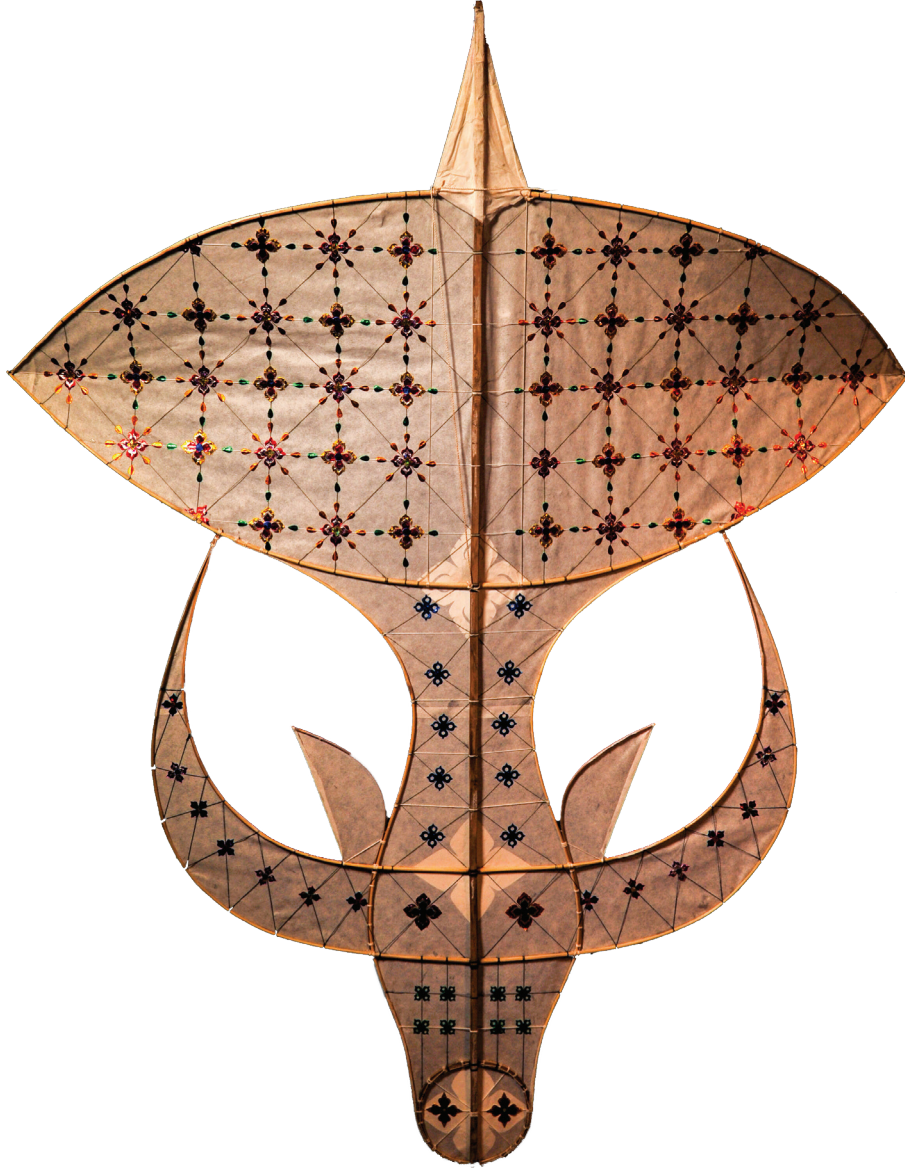

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพ
ระหว่างประเทศ
(องค์การมหาชน)

หัตถกรรม
ที่ใกล้
สูญหาย
Forgotten
Heritage

ว่าวควาย

หัตถกรรมพื้นบ้านของไทยที่ใกล้สูญหาย

“ว่าว” เป็นคำที่คนไทยทุกชนชั้น ทุกสมัยคุ้นเคยและสัมผัสมาตั้งแต่เด็กเพราะเป็นการละเล่นและเป็นกีฬาที่นิยมเล่นกันอย่างแพร่หลายทั่วทุกภาคของประเทศ ชาวไทยรู้จักการเล่นว่าวมาไม่ต่ำกว่า 700 ปี ด้วยการเล่นว่าวของไทยนั้นน่าจะมามีมาตั้งแต่กรุงสุโขทัย สืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น การเล่นว่าวยังคงเป็นการละเล่นและกีฬาที่นิยม

“ว่าว” จึงนับเป็นของเล่นอีกชนิดหนึ่งที่บรรพบุรุษของไทยเรา ได้คิดค้นดัดแปลงจากวัสดุต่างๆที่หาได้รอบตัวที่ส่วนใหญ่มีไม้ไผ่เป็นโครง ปิดทับด้วยกระดาษ วิธีเล่นก็ปล่อยให้ลอยอยู่ในอากาศด้วยแรงลม โดยมีเชือกปอ ด้ายไนลอนหรือป่านสำหรับบังคับ ซึ่งนอกจากการเล่นเพื่อความสนุกสนานแล้ว สิ่งสำคัญที่สอดแทรกในการเล่นชนิดนี้ ก็คือ การทำให้ผู้เล่นในชุมชนแต่ละท้องถิ่นได้เกิดความสมัครสมานสามัคคี ตลอดจนได้มีส่วนร่วมในการสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมของไทย สืบทอดมาสู่คนรุ่นหลัง

การทำว่าว และการเล่นว่าวในแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันตาม คตินิยมที่นับถือและการสืบทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษแต่โบราณ เช่น ในภาคอีสาน นิยมเล่นว่าวแอก ว่าวอีลิ้ม ว่าวจุฬาศิลา เป็นต้น ในภาคใต้ นิยมเล่นว่าวปลา ว่าววงเดือน ว่าวควาย ว่าวจุฬา เป็นต้น ส่วนในภาคกลาง นิยมเล่นว่าวจุฬา ว่าวปักเป้า ว่าววง และว่าวประดิษฐ์เป็นรูปสัตว์หรือ รูปสัญลักษณ์ต่างๆ

“ว่าวควาย” เป็นว่าวไทยที่ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดสตูล เกิดจากการผสมผสานระหว่างว่าวจุฬา กับว่าววงเดือน นำมาปรับเปลี่ยน รูปแบบให้มีลักษณะที่มีความโดดเด่นคล้ายควายกลายเป็นที่สะดุดตา ของผู้พบเห็น กลายเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดสตูลเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย มาจนถึงปัจจุบัน

คุณค่า ความสำคัญ ทางวัฒนธรรม ของงานว่าวควาย

“ว่าว” ถือเป็นวิถีชีวิตหนึ่งของคนไทยที่เห็นกันอย่างคุ้นตาในทุกภาคทั่วประเทศ การทำว่าว ถือว่าเป็นทั้งศาสตร์ และศิลป์ของช่างผู้ทำว่าวที่ต้องมีทั้งความรู้ประสบการณ์ และทักษะฝีมือ ตั้งแต่ต้องรู้จักคัดเลือกสรรหาวัสดุอุปกรณ์ที่เหมาะสม ในการทำ เช่น ไม้ต้องตรง มีน้ำหนักเบา มีความเหนียวทนทาน วัสดุประกอบอื่นๆ เช่น กระดาษพลาสติก ผ้าและเชือก หรือด้าย ต้องใช้ให้เหมาะสมการทำอุปกรณ์ต่างๆ ต้องละเอียดประณีตมีเทคนิคเฉพาะตัว สัดส่วนของโครงว่าวแต่ละชนิดมีกำหนดเฉพาะ ต้องมีทักษะในการทำ การเล่น ต้องรู้จักภาวะของสภาพพื้นที่ภูมิอากาศและกาลเวลา

ว่าวควายเกิดจากการผสมผสานระหว่างว่าวจุฬากับว่าววงเดือนนำมาปรับเปลี่ยนรูปแบบให้มีลักษณะคล้ายควาย โดยเกิดจากช่างทำว่าวมีแนวคิดจะตอบแทนบุญคุณของควาย ที่ช่วยทำไร่นา ถือเป็นว่าวที่มีความสมบูรณ์แบบ เพราะมีหัว มีหู มีจมูกและมีลวดลายสวยงาม

จังหวัดสตูลเป็นจังหวัดแรกที่มีการเริ่มทำว่าวควายขึ้นมาเกิดจากช่างทำว่าวมีแนวคิดจะตอบแทนบุญคุณของควาย ที่ช่วยทำไร่นา จึงได้สร้างสรรค์ว่าวให้มีรูปร่างลักษณะคล้ายควาย ถือเป็นว่าวที่มีความสมบูรณ์แบบตามโครงสร้างการทำว่าวที่ดีเพราะมีองค์ประกอบครบถ้วน คือ มีหัว มีหู มีจมูก มีเขาและมีการสร้างลวดลายที่วิจิตรสวยงาม เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายทั้งในประเทศและต่างประเทศ

เอกลักษณ์ทางกายภาพและ เอกลักษณ์ที่โดดเด่นในงานว่าวค้าย

ความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของ“ว่าวค้าย”จะมีรูปลักษณ์คล้ายค้ายกำลังก้มหัว มีหัว มีหู มีจมูกลักษณะคล้ายค้าย มีรูปลักษณ์ตอนบนมีปีกโค้ง ตอนล่างทำโครงเป็นรูปร่างหัวค้ายมีเขี้ยวโค้งรับกับปีกบน ความยาวของปีกจะมีขนาดต่ำสุดประมาณ 1.20 เมตร ว่าวค้ายจะมีเสียงดังก้องกังวาลด้วยเทคนิคการติดแถบบริเวณปลายด้านหลังของตัวว่าวค้าย เป็นไม้ไผ่เหลาและติดสายเอ็นบางๆ จะช่วยให้ว่าวค้ายเกิดเสียงดังไพเราะ ก้องกังวาล เมื่อว่าวค้ายลอยขึ้นสู่ท้องฟ้า ลู่กับลมจะมีเสียงดัง “แอ๊ก แอ๊ก” ดังก้องกังวาลไปทั่วพื้นที่

เอกลักษณ์ของ ว่าวค้าย จะมี 2 รูปแบบ คือ ว่าวค้ายตัวผู้จะมีลักษณะเขาค้างมนเข้าหาลำตัวมากกว่าว่าวค้ายตัวเมียเมื่อเวลาว่าวลอยขึ้นสู่ท้องฟ้าว่าวค้ายตัวผู้จะลุกลมสายไปมากคล้ายธรรมชาติของค้ายตัวผู้แตกต่างกับว่าวค้ายตัวเมียที่มีลักษณะเขาค้างสั้นเมื่อลอยขึ้นสู่ท้องฟ้าจึงมีท่าที่ที่สงบ คล้ายกับธรรมชาติของค้ายตัวเมีย

ภูมิปัญญาที่สะท้อนทักษะเชิงช่าง และเทคนิค หรือขั้นตอน กระบวนการในงานว่าวควาย

การทำว่าวถือว่าเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ของช่างผู้ทำว่าว ที่ต้องมีทั้งความรู้ ประสบการณ์ และทักษะฝีมือ ตั้งแต่ต้องรู้จักคัดเลือกสรรหาวัสดุอุปกรณ์ที่เหมาะสมในการทำ เช่น ไม้ต้องตรง มีน้ำหนักเบา มีความเหนียวทนทานวัสดุประกอบอื่นๆเช่นกระดาษพลาสติกผ้าและเชือกหรือด้าย ต้องใช้ให้เหมาะสม การทำอุปกรณ์ต่างๆต้องละเอียดประณีต มีเทคนิคเฉพาะตัว สัดส่วนของโครงว่าวแต่ละชนิดมีกำหนดเฉพาะ ต้องมีทักษะในการทำ การเล่น ต้องรู้จักภาวะของสภาพพื้นที่ภูมิอากาศและกาลเวลา

การทำว่าวควายให้ได้คุณภาพสมบูรณ์มีความสำคัญตั้งแต่การคัดเลือกวัตถุดิบ โดยโครงสร้างของ ว่าวควายต้องทำจากไม้ไผ่สีสุกที่มีอายุ 5 ปีขึ้นไป

นำมาแช่น้ำประมาณ 1 เดือนแล้วตากแดดเพื่อป้องกันมอดและเชื้อรา ไม้ไผ่สีสุกต้องนำมาวัดขนาดให้ได้ความยาวของปีกประมาณ 1.20-1.50 เมตร นำมาขึ้นโครงกับกระดาษฟางจึงจะทำให้ขึ้นตัวโครงได้เหมาะสมและสามารถลู่ลมได้ดีประกอบกับไม้ไผ่ชนิดนี้เป็นหนึ่งในตัวช่วยทำให้ว่าวเกิดเสียงดังกังวาลเมื่อลอยขึ้นสู่ท้องฟ้าว่าวควายที่ดีเมื่อนำขึ้นลอยบนท้องฟ้าจะมีเสียงดัง แอ๊ก แอ๊ก โดยจุดกำเนิดเสียงที่ดัง แอ๊ก แอ๊ก ในอดีตช่างทำว่าวจะเลือกใช้ใบตาล ใบลาน หรือใบเตย ในการทำแอกเพราะให้เสียงที่ดัง ไพเราะแต่ไม่ทันทานและขาดง่าย

โครงสร้างรูปทรง “ว่าวควาย” ปีกตอนบนจะต้องมีเขาที่โค้ง ตอนล่างต้องทำโครงเป็นรูปร่างหัวควาย บริเวณเขาจะต้องมีทรงสง่างามโค้งได้รูป ตอนล่างของเขาควายจะต้องยาวโค้งรับกับปีกบนโดยความยาวของปีกจะมีขนาดต่ำสุดประมาณ 1.20 เมตร

• จัดเตรียมไม้ไผ่

โดยไม้ไผ่ที่ใช้ในการทำวาวควาย คือ ไม้ไผ่สีสุก ตัดในหน้าแล้งและนำมาตากแดดข้ามปีกว่าจะได้ทำถึงจะนำมาทำเป็นองค์ประกอบหลักในวาวควายได้

จัดเตรียมไม้ไผ่

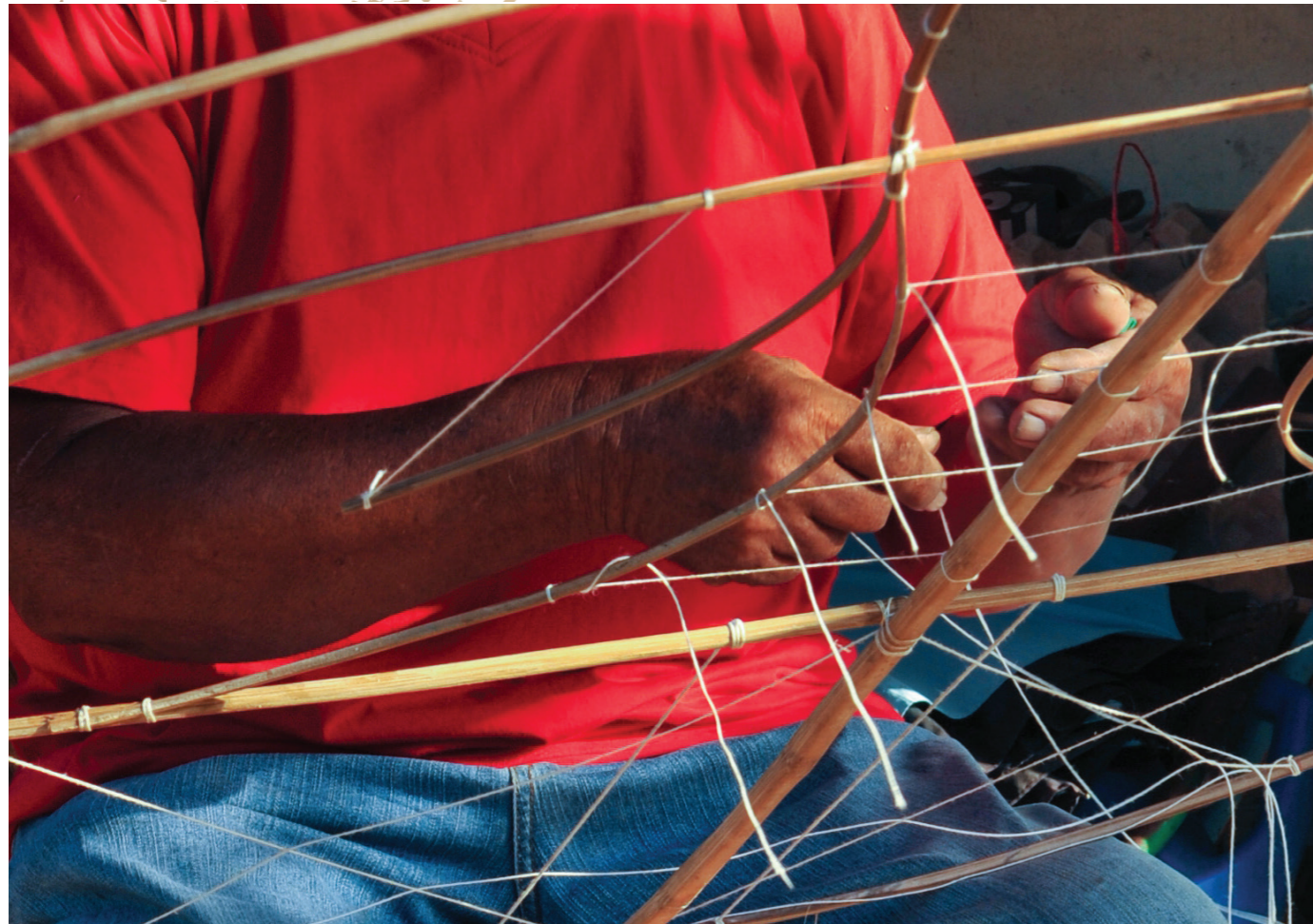
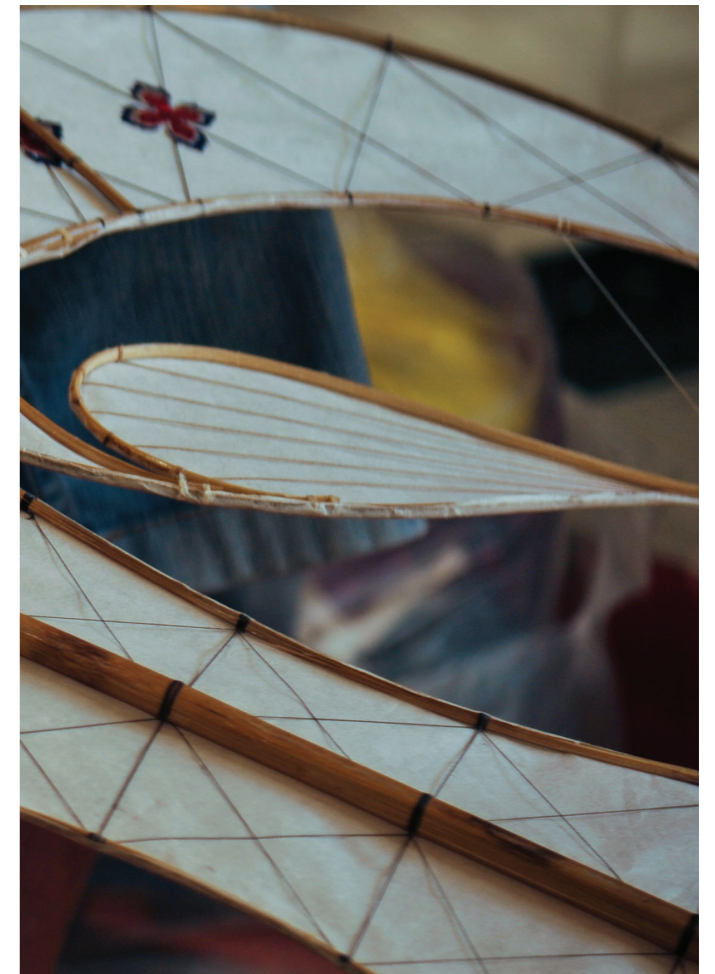

- หลังจากที่ได้ไม้ไผ่แล้ว นำไม้ไผ่มาผ่า ริด และตัด โดยมีความยาวจำกัด คือ ไม่เกิน 1.50 และไม่น้อยกว่า 1.20 เมตร หลังจากนั้นจึงทำการเหลาไม้ที่ได้มา เป็นส่วนประกอบต่างๆ ที่จะใช้ประกอบเป็นวาวควาย ประกอบด้วย
  - ปีกบน ยาวประมาณ 157 เซนติเมตร หรือประมาณ 3 ปล้องไม้ไผ่ เหลาเป็น 2 ข้าง ข้างละประมาณ 78 เซนติเมตร เหลาให้ปลายเรียว ในขณะที่เหลาไปต้องซั้งน้ำหนักรั้ง 2 ข้างของปีกว่าให้มีน้ำหนักเท่ากัน คือต้องให้ทั้งสองข้างมีความสมดุลกันนั่นเอง
  - ปีกล่าง ปีกล่างของวาวจะมีขนาดใหญ่กว่าปีกบน โดยการเหลาจากไม้สีเหลี่ยมก่อน และเหลาให้มีขนาดเท่ากันตลอด ยาว 157 เซนติเมตร หรือข้างละ 79 เซนติเมตร

- เขาควย ยาว 155 เซนติเมตร จำนวน 2 อัน หนา 2 เซนติเมตร และปลาย 1 เซนติเมตร
- หุควย ยาว 78 เซนติเมตร จำนวน 2 อัน หนา 1 เซนติเมตร
- จมูกควย ยาว 78 เซนติเมตร จำนวน 2 อัน
- กระจุกกลาง หรือไม้อก ยาว 130 เซนติเมตร หนา 5 เซนติเมตร
- แอ็ก

• การประกอบวาวควาย

- เตรียมกระดูกกลาง หรือไม้อกของวาวที่มีความยาวประมาณ 130 เซนติเมตร
- เริ่มมัดปีกวาว โดยมัดปีกบนและปีกล่างที่มีความยาวประมาณ 78 เซนติเมตร โดยปีกจะมีความกว้าง 40 เซนติเมตร
- มัดเขาควาย โดยเขาควายจะประกอบด้วยไม้ 2 อัน ยาว 155 เซนติเมตร อันบนผูกกับไม้อกที่ระยะห่างจากปีกล่าง 41 เซนติเมตร และอันล่างของเขาควายจะห่างจากอันบน 10 เซนติเมตร และนำไปผูกกับปีกล่างในระยะห่างจากไม้อกในระยะ 34 เซนติเมตร ทั้งสองข้าง

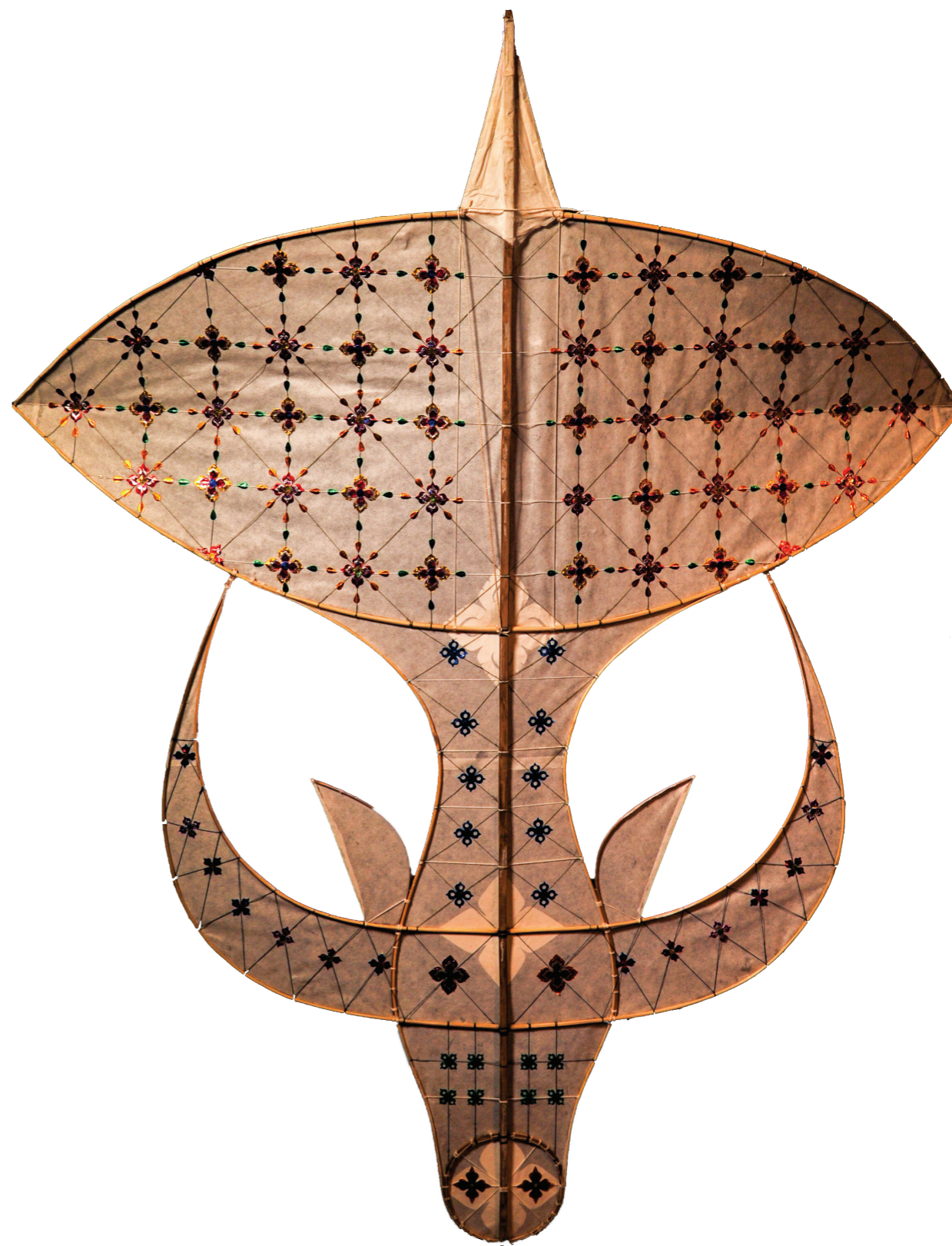
- เริ่มต้นทำจมูกควาย ทำจากไม้ที่เหลาและทำเป็นวงกลม มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 12 เซนติเมตร นำมาผูกกับกระดูกกลาง (ไม้อก) ให้มีระยะห่างจากไม้เขาควายอันล่างเป็นระยะ 12 เซนติเมตร นำไม้ที่เหลาไว้เพื่อทำจมูกควายอยู่กับไม้วงกลมผูกกับเขาควายและผูกกับปีกล่างของวาวในระยะห่างจากไม้อกในระยะ 25 เซนติเมตร ของแต่ละข้าง
- การทำแอกวาวควายเป็นส่วนสำคัญของวาวควายที่ทำให้มีเสียงดังเมื่อถูกลมเป่า มีความยาวเท่ากับขนาดของปีกวาว โดยโค้งงอและมีริบบิ้นยึดทั้งสองข้าง เมื่อลมเป่าจะทำให้เกิดเสียงดัง

- การทำหูกวาย ยาว 78 เซนติเมตร จำนวน 2 อัน ผูกกับรอยต่อบริเวณจมูก และเขาควายเป็นสองข้าง เมื่อจัดเตรียมทุกอย่างครบแล้วจึงนำองค์ประกอบในส่วนต่างๆมาประกอบเข้าไว้ด้วยกัน โดยเวลาขึ้นโครงต้องขึ้นปีกก่อน พอขึ้นปีกเสร็จแล้วก็ดึงเชือก และมาวัดดูว่าระหว่างปีกต่อกันเท่ากันไหม เมื่อเท่ากันจึงผูกเชือก ถัดจากนั้นจึงขึ้นเขา ซึ่งจะมี 2 ชั้นคือเขานอกกับเขาล่าง พอขึ้นเขานเสร็จเขานจะต้องเท่ากับปีก แต่เขาล่างไม่จำกัด ชั้นเขาส่งใส่มูก ใส่มูกเสร็จก็ขึ้นคอ ชั้นคอเสร็จก็ใส่หู จะเอาหูแบบใบโพธิ์หรือว่าแบบธรรมดาแล้วแต่ความชอบของแต่ละคน เมื่อขึ้นโครงจนครบแล้ว ต้องทำการวัดโดยการตีตารางที่จะขึ้นลาย หลังจากนั้นจึงตีตาราง แบบข้าวหลามตัดก็มีแบบหกเหลี่ยมก็มี หรือแบบแปดเหลี่ยม หลังจากนั้นจึงทำการตกแต่งด้วยการแปะกระดาษให้มีความสวยงาม หลังจากนั้นมีการใส่แอกและซั้งน้ำหนักให้สมดุลเพื่อพร้อมขึ้นสู่ท้องฟ้า

ว่าวควาย ที่สำเร็จโดยสมบูรณ์แล้วจะมีรูปลักษณะของโครงสร้างที่มีความสมดุลกันตลอดทั้งชิ้นของตัวว่าว โดยปีกตอนบนจะต้องมีเขาที่โค้งได้รูป โครงตอนล่างเป็นรูปร่างหัวควาย ส่วนของเขาควายเป็นทรงสง่างามโค้งได้รูปโดยจะต้องยาวโค้งรับกับปีกบนพอดี

ครูเวียง ตั้งรุ่ง
ครูศิลปะของแผ่นดิน ประจำปี 2563

การอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญา งานว่าวควาย

ในวันนี้ “ว่าวควาย” ที่บ่งบอกความเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดสตูล และเป็นเหมือนตัวเชื่อมระหว่างภูมิปัญญาที่มีอยู่กับคนในพื้นที่ กลับเหลือช่างทำว่าวอยู่น้อยราย มีเพียงคนรุ่นเก่าเพียงไม่กี่คนที่ยังคงอนุรักษ์สืบสานอยู่ในขณะนี้ “ว่าวควาย” จึงนับวันยิ่งใกล้จะสูญหายไปทุกที

ครูเวียง ตั้งรุ่ง เป็นหนึ่งในบุคคลสำคัญในจังหวัดสตูล ที่อนุรักษ์สืบสานการทำ “ว่าวควาย” มากกว่า 40 ปีแล้ว ยังคงเน้นอนุรักษ์กระบวนการแบบดั้งเดิมในการทำว่าวทุกประการ แม้บุคคลทั่วไปจะมองเป็นเพียงการเล่นพื้นบ้านทั่วไปแต่หากได้ศึกษาถึงประวัติความเป็นมาจะทราบว่าการเล่นธรรมดาดังนี้สามารถบอกเล่าถึงวิถีชีวิตของชาวจังหวัดสตูลได้อย่างชัดเจนซึ่งเป็นที่น่าเสียดายหากไม่มีผู้อนุรักษ์และต่อยอดการทำว่าวก็อาจนับวันจะสูญหายไปจากสังคมในที่สุด

การถ่ายทอดส่งต่อภูมิปัญญาเพื่ออนุรักษ์สืบสาน และพัฒนาสร้างสรรค์ต่อยอดงานว่าวควาย

คุณค่าของว่าวควายสะท้อนให้เห็นได้ว่าว่าวหนึ่งตัวสามารถบอกเล่าเรื่องราวครบทุกศาสตร์ ทั้งศิลปะ หัตถกรรม วิถีชีวิตของชาวบ้าน อีกทั้งยังเป็นการฝึกสมาธิอีกด้วย

ว่าวควาย คือ สิ่งที่อยู่คู่กับจังหวัดสุพรรณมานานแล้ว สามารถเพิ่มมูลค่าทางการท่องเที่ยวได้ คนรุ่นใหม่ให้ความสนใจและพร้อมที่จะเรียนรู้ และฝึกฝนจนกลายเป็นความชำนาญก็จะต่อยอดการนำว่าวควายไปทำขายได้จนนำไปทำธุรกิจท่องเที่ยวในเชิงสร้างสรรค์ และมีการสืบทอดอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาแขนงนี้ได้

นอกจากการอนุรักษ์การทำว่าวควายเอกลักษณ์พื้นถิ่นให้คงอยู่กับจังหวัดสุพรรณเอาไว้โดยไม่สูญหายไปตามกาลเวลาแล้วครูเวียงยังให้ความสำคัญที่จะพัฒนารูปแบบว่าวให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในด้านความสวยงามสร้างสรรค์ลวดลายต่างๆลงบนว่าวเช่น ลายหุ่นมาน ลายดอกไม้ เป็นต้น และยังคงให้ความสำคัญ เรื่องโครงสร้างของว่าวทุกตัวต้องถูกต้องตามแบบโบราณ จึงถือได้ว่าครูเวียง ตั้งมั่นเป็นผู้ที่สืบทอดการทำว่าวควายคนสำคัญที่ยังคงอนุรักษ์ภูมิปัญญาไว้ให้คงอยู่ได้ในปัจจุบัน

ครูเวียง ได้เล็งเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงความนิยมในการเล่นว่าวของคนในปัจจุบัน ประกอบกับคุณค่าของว่าวควาย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน จึงตั้งมั่นที่จะอนุรักษ์การทำว่าวควาย เอกลักษณ์พื้นถิ่นของจังหวัดสุพรรณเอาไว้ โดยว่าวทุกตัวต้องมีความสมบูรณ์แบบมากที่สุด โครงสร้างของว่าวทุกตัวต้องถูกต้องตามแบบโบราณเพื่อคงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของว่าวควายที่มีมาอย่างยาวนาน

“ว่าควายเอกลักษณ์แห่งตำนานเมืองสตูล
ภูมิปัญญาที่มีอยู่กับคนในพื้นที่
นับวันยิ่งเลือนรางหายไปทุกที
จึงควรรักษาไว้ซึ่งเป็นมรดกของชาติสืบไป”

ครูเวียง ตั่งรุ่น

ครูศิลป์ของแผ่นดิน ประจำปี 2563

**ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพ
ระหว่างประเทศ**
(องค์การมหาชน)

